

Byl jsem požádán, abych napsal několik programových slov jakýmsi úvodem k obrodným snahám, jimiž chce býti veden tento list.

Obrodné snahy tyto směřují k cíli, který jsem právě naznačil nadpisem této stati: *kniha budiž i u nás a dnes uměleckým dílem, jako jím bývala kdysi v šťastnějších dobách kulturních u nás a jest jím již zas i dnes u šťastnějších kulturních národů*, předem v Anglii, v této zemi klasické kultury knižní.

Kniha jest ovšem v první řadě zprostředkovatelkou duševního poselství, šířitelkou duševního života a světla: podává — nebo: má podávat — krásný duševní život: ten z ní má sálat a tryskat mocnými rytmickými vlnami. Kniha musí míti nejprve, aby byla hodna vůbec čtení a uschování, krásný vnitřní život: musí nám dodávati mocné vzněty, krásné city, úrodný a bohatý život duševní. To jest *vnitřní, obsahová stránka knihy*. Aby obsah knihy byl hodnotný a významný — opravdu hodný rozšíření a opakování — jest věcí spisovatelovou a šíře věcí celé literární kultury národní, neboť konec konců zůstává pravdivým slovo, že národ má literaturu, jaké zasluhuje. Touto stránkou knihy šíře zanášeti se zde nechci.

Ale vedle této stránky vnitřní, obsahové, jest na knize i stránka *vnější*, stránka *látková*, která se neprávem přehlíží, neboť není nakonec také ničím jiným než příznakem duševní síly a potence, kultury, vkusu a uměleckého citění vlastního své době a svojí zemi. Kniha jest — nebo alespoň má býti — vedle

zprostředkovatelky vnitřního života a posvěcení i *dokonalým uměleckým předmětem, věcí výtvarné kultury, krásnou věcí uměleckou*, jako jest takovou věcí váza neb sklenice, již stavíme na svůj stůl, nábytek, jehož užíváme, koberec, jímž pokrýváme podlahu, slovem: každá jiná věc, která slouží našemu životu, již se obklopujeme a kterou stupňujeme nebo máme stupňovati radost ze života.

Jiné bohatší kulturní věky dávaly si na knize zvláště záležeti a dbaly, aby z ní vytvořily opravdu celé a dokonalé dílo umělecké, jako je socha nebo obraz. *William Morris*, veliký obroditel knižné kultury v Anglii, napsal významné slovo o tom: „Jediné umělecké dílo, které vyniká nad dokonalou středověkou knihu, jest dokonalá středověká stavba.“ Dokonale vypravená kniha přišla středověku co do důležitosti hned za krásnou katedrálou, na níž pracovaly generace a která jako nesmírná loď měla pojmut celý život doby, všecko nejlepší z něho, co bylo hodno zachování a předání budoucnosti. . .

A jako na loď, která má budoucím dobám donésti nejcennější náš statek, náš odkaz, všecko, co dovedli jsme vyrvati času a jeho zlobě, měli bychom hleděti na knihu. Loď taková nesmí býti nedbale stavěna, loď taková má býti předmětem nejvyšší péče — neboť loď taková nenese jen naši kořist myšlenkovou a citovou, nýbrž bude sama budoucím věkům svědkem mnohého a mnohého: naší úcty k duševnímu životu, našeho vkusu, našeho výtvarného umění, naší opravdovosti a jemnosti, ušlechtilosti a taktu, slovem — stupně naší kulturní síly.

Nuže, nesmíme si zapírat, že včerejšek a namnoze ještě dnešek znamená nejnižší bod kleslosti, kam až upadla umělecká výprava knižná. K poznání tomu musíme dojíti dříve, než jest možno pomýšlet na nápravu: poznání to jest přímo *podmínkou* nápravy, východiskem snah obrodných. Stojí-li dnešek výše než včerejšek, jest to právě proto, že úpadek tento pochopil a bojuje proti němu.

Knih jako umělecké dílo upadá povlovným úpadkem od

středověku a renesance, ale v XIX. století úpadek tento mění se v úplnou pokleslost všeho vkusu, v naprostý nedostatek uctivé péče a poctivého citění, v hrubé podvodné dryáčnictví. Staří knihtlačitelé bývali dokonalými umělci, poněvadž byli muži vkusu, poctivými řemeslníky, kteří znali a ctili taje svého odboru a sloužili mu úzkostlivě a vroucně. Dnes knihtiskařství stalo se většinou továrním mechanismem, který zabil všecku individuálnost myšlení a citění a nahraňuje poctivou oddanost starých dob lesklými úskoky vypočtenými na oklamání, surrogátem, křiklavou vtíravostí. Pozlátkový lesk a dryáčnictví má přenést přes vnitřní nedostatky, nesolidnost, neznalost a nedokonalost řemesla a umění. V tak zvaných nádherných vydáních našich vyvrcholil tento neumělecký a nepoctivý humbuk: těžko lze si představit vyšší kupu nevkusy, nesolidnosti, nepoctivosti a křiklavého jarmarečnictví, než kolik se ho sešlo v takovém „nádherném vydání“, které má se k opravdovému uměleckému tisku starému asi jako šňůrka padělaných perel, jaké vyvázejí se negrům, ke skutečnému šperku na hrdle kněžnině.

Prohlížíte-li staré tisky, vidíte, jak každá stránka jest jednotným uměleckým dílem, plným vnitřní harmonie, kterou snoubí se po případě tisk a ilustrační kresba. Stránku za stránkou prohlížíte, a co stránka, to dokonalý, přesně zvážený umělecký dojem, to výtvarná rozkoš a pastva oka. Tiskař a kreslíř, řemeslník a umělec byli spojeni vroucí jednotou a pracovali účelně za jedním cílem. Úpadek knižné výzdoby nastává, jakmile se jednota tato rozruší, jakmile kreslíř pracuje pro sebe, beze zřetele k tisku. Ilustrátor necítil dekorativně a ve výzdobě knihy došlo se jednu chvíli až k té surovosti, že se *olejový obraz* různými mechanickými procesy přenášel přímo se štafle na plotnu tiskařskou.

Z žalostného ponížení tohoto povstala kniha v XIX. věku nejprve v Anglii. Anglie jest posud jedinou zemí, která má skutečnou knižnou *kulturu*. U jiných národů nalezneme sice sem tam umělecky citěnou a myšlenou knihu, knihu jako skutečný

umělecký celek, knihu jako umělecké dílo, ale kniha taková jest zde posud více méně výjimkou, kdežto v Anglii začíná býti pravidlem.

Byl to zvláště veliký básník a umělec a ještě větší duše a srdce, člověk vášnivě víry v nutnost přerodu celé společnosti dnešní a všeho jejího organismu, *William Morris*, který v posledních létech života obrátil svůj zřetel k tisku a výpravě knižné a stvořil první moderní tisky, které se vyrovnají dílům slavné klasické doby knihtlačitelské: díla skutečné výtvarné síly a krásy, bohatá, harmonická a přitom distingovaná a poctivá, v nichž umělecký dojem dobývá se jen z vlastních vnitřních prvků knihtiskařského umění a jest založen na úzkostlivém odvážení všech činitelů — díla nejvyšší účelnosti a harmonické součinnosti všech tvárných elementů. Obširné jsou úvahy Morrisovy, v nichž pojednává o otázkách papíru, okrajů, typu, černi knihtiskařské atd. Jest z nich patrné, že umění tisku a výpravy knižní pokládá za vrchol svých snah a že přenesl sem celou lásku a tvořivé bohatství své duše, která jako žádná druhá v současné Evropě cítila vnitřní harmonii věcí a dovedla je vázat v krásu velikých harmonií, spínajících nebe se zemí. Výsledkem snah a díla Morrisova v oboru knihtlačitelském jest asi padesát děl, pořízených mezi lety 1891 až 1897 na Kelmscottském lisu, řada knih, z nichž každá má jistě stejnou uměleckou hodnotu jako dokonalý obraz nebo socha. Nejsou to ovšem knihy pro hltouny čtenářské, kteří spásají stránky — jsou to knihy, které se otevírají pro radost duše i všech smyslů, pro sváteční hodokvas, a které náladu tuto přímo svým čtenářům sugerují. Jsou to knihy, jichž psaní bylo jich autorům obřadem a bohoslužbou a které proto ukládají stejnou povinnost svým čtenářům, tedy, jak pravil Ruskin, knihy v plném a vlastním smyslu slova a ne pouhý potištěný papír...

Směrem naznačeným Morrisem, třeba jinými drahami, brala se a bere se v Anglii řada jemných a bohatých duchů výtvarných a docílila a docíluje ve výpravě knižné výsledků vzácně čistých

a ryzích. Jsou to, jak řekl kterýsi kritik, dojmy skoro až hudební čistoty, které v nás vzbouzí anglická kniha tištěná i vypravená jedním duchem a jedněma rukama. Abych jmenoval jen nejvýznamnější pokračovatele Morrisovy, dovedl hlavně *Charles Rickells* (někdy se Shannonem, Lucienem Pissarrem a j.) stvořiti díla zvláštního, sobě vlastního rázu, lehčího a úsměvnějšího, než byl charakter Morrisův, a v druhé řadě *C. R. Ashbee* odlišil se také svoji charakteristickou notou. A dlouhá jest řada delikátních dekoračních kreslířů, která se dává do služby knižné výpravě a tvoří v těsném a oddaném přilnutí k typografickému účelu práce kouzelně krásné a charakterně čisté: A. J. Gaskin, Seleoyne Image, Laurence Housman a mnoho jiných. Největšího z nich, který z tohoto úzkého pole odnesl nádhernou žeň, jakou mohli mu záviděti malíři pracující na metrových plátnech a zdech, jmenuji naposledy: Aubreye Beardsleye. Právem lze říci, že anglická kultura knižní soustředila v sobě nejvzácnější výtvarné síly doby a pojala ve své služby všechny ženoucí síly, zužila všech dravých proudů celého uměleckého genia své doby a své země.

Anglická knižní kultura musí se státi vzorem i nám, musí vésti i naše obrodné snahy, ne proto, že jest cizí, nýbrž proto, že jest dokonalá. Její metodou a jejím směrem musíme pracovati o vytváření svého zvláštního knižného rázu, odpovídajícího našim zvláštnostem národním a ostatním podmínkám našeho života a naší kultury.

Jde-li nám vážně o obrodu našeho knižného umění, *musíme nejprve snažiti se, aby svazek mezi umělcem výtvarným a typografem byl utkán co nejtěsněji* — aby tito dva činitelé proluli se intimně v účelné službě a práci na knize.

Výtvarný umělec musí býti kreslířem-dekorátorem *plným jemného smyslu pro typografickou stránku a její členění*, člověkem hudební přímo vnímavosti pro celkovou harmonii — a typograf musí býti nejen dokonalým odborníkem, ovládajícím všechny prameny svého řemesla a čerpajícím z jejich hlubin, ale i člověkem celkové výtvarné kultury, *celkového uměleckého vzdělání, člověkem*

jemného vkusu, neustále šlechtěného na krásných a dokonalých dílech uměleckých.

Jen takto, splynutím a důvěrným spolupracovníctvím těchto živlů, může vzejít obroda knižního umění a počátek knižné kultury u nás.

Předpokladem jejím bude ovšem, abychom překonali nejprve a vyhostili ze svých podniků všechn surový nevkus, který se posud roztahuje v našem knižném umění nebo lépe: v našem knižném *neumění* a jemuž se zde říká nádhera nebo luxus. Smutná nádhera, smutný luxus! Vylhaný, padělaný, podvodný luxus, který není výrazem přebytku, bohatství a kypivé síly, nýbrž lstí a klamem, podvodem, k němuž se uchyluje neumění a naprostý bankrot, který cítí potřebu zakrýti se lidem a maskovat se. Nejprve bude třeba vymést odevšad tento nepoctivý podvodný surogát, který neorganicky látá pestré cáry a kupí křiklavou sprostotu na sprostotu, poněvadž nechce ani dodělati se skutečného harmonického dojmu uměleckého: stačí mu lest a klam, oslepení a ohlupení širokého, nekritického davu.

Bude nejprve třeba odvrátiti se od něho a přichýliti se k poctivosti, prostotě, jadrnosti a účelnosti, vyhýbati se všemu z vnějška nalepenému, neodůvodněnému vnitřní organizaci knihy. Jen vnitřními silami může se dojíti umění. Jen cestou neúchylné poctivosti a zákonné kázně vkusové se ho dochází.

Kritické slovo o Konci Hackenschmidově

Nemluvím za žádnou stranu — ale za mocnost, jedinou mocnost, kterou uznávám: Literární Umění.

Pan Dyk v úvodě ke svému románu mluví o snaze zachytiti velikost, touhu po velikosti. Krása, velikost, vášeň, velká vášeň — tyto představy a tato slova vracejí se často i v knize a občas klade se mezi ně rovnítko.

To je tedy literární formule p. Dykova. Není špatná, ale není snad tak nová, jak si myslí p. Dyk. Pravda jest, že totéž chtěl a téhož dosáhl v nejlepších svých dílech a tvůrcích realismus. Jenže p. Dykovi nehodí se jaksi přiznati to a pointuje svůj program *proti* realismu. Přiznává jen, že po čemsi podobném toužil romantismus, a koketuje s ním proto statečně v knize: má nejen romantické cítění, ale (a to je trochu choulostivé) i romantickou manýru, i romantický vnějškový aparát: pracuje se temnými předtuchami, pracuje se viděními, pracuje se jasnovidectvím: smrt Hackenschmidovu a Hilariovu naznačí duch Tacitův, který se zjeví mezi nimi na noční schůzce Kopulentovi.

Všecko pěkné. Jenže básníky nedělají ani dobré úmysly, ani dobré formule, ani aparát, ani vtipná úvodní slova. Básníka dělá tvůrčí síla: kolik dovedl *ztělesnit* ze svých snů, přesvědčení, citů. Dovedl vztýčit živé charaktery, dovedl stvořit typické osudy? Dovedl vdechnouti svým osobám hlubší pravdu, pravdu vnitřnější a zákonnější než ona, kterou zaručuje poněkud prostoduché ujištění, že „Hackenschmidové byli typickými zjevy generace“ a že „Hilariové existovali“? Jaké osudy dal básník vyřešiti si svým lidem z jich styků a vztahů?

Slovem: Ano, velikost. Zcela správně. Jen kde *jest* opravdu